

MARTIN ŠRAJER / 31. 8. 2016

Podivuhodný alchymista s obchodním duchem – Steven Spielberg v československém tisku

Málokterý americký režisér žánrových filmů byl natolik výraznou osobností, aby vývoj jeho tvorby mohli tuzemští filmoví fanoušci alespoň v omezené míře sledovat již během normalizace.

Foto: Národní filmový archiv

Jeden z nejbohatších mužů filmového průmyslu (časopis Forbes jeho majetek odhaduje na 3,6 miliardy dolarů), otec sedmi dětí, držitel tří Oscarů a režisér devětatdvaceti celovečerních filmů Steven Spielberg patří k nejpopulárnějším filmařům nejen v zahraničí, ale také v České republice. Počínaje *Hookem* (1992) byly v našich kinech uvedeny všechny jeho filmy. Ten nejnovější, rodinné fantasy podle knihy Roalda Dahla *Obr dobr* (2016), má premiéru tento týden. V jistém ohledu jde o nejvíce autobiografický snímek slavného amerického filmaře – titulní hrdina se živí sbíráním snů, které následně předává lidem. Schopnost přenášet nás do krajiny snů je jedním z důvodů Spielbergovy popularity, jejíž kořeny u nás stejně jako ve zbytku světa sahají do poloviny sedmdesátých let.

Spielbergův první celovečerní film *Sugarlandský expres* (1974), někdy uváděný také jako *Expres do Sugarlandu*, se u nás nepromítal, ve *Filmu a době z července 1975* jste si o něm ale mohli přečíst následující: [1]

„Z tématu, zpracovaného již několikrát v různých obměnách, vytvořil sedmadvacetiletý režisér Steven Spielberg znepokojivé, inteligentní a neobyčejně působivé filmové dílo,

klenuté v oslnivém dramatickém oblouku a přitom neztrácející humor.“ [2]

30. července 1976: se sloganem „Vzrušující boj se žralokem“ vstoupily do československých kin širokoúhlé *Čelisti* (1975).

3. června 1977: pět let od vzniku televizního thrilleru *Duel* (a šest let po uvedení jeho delší verze v zahraničních kinech) proběhla premiéra filmu v Československu. Diváci byli lákáni na „Vzrušující souboj s vrahem za volantem.“

Pro *Kino* o *Duelu* napsal Václav Merhault:

„Steven Spielberg se nezalekl obtížnosti tématu, soustředěného pouze na situace mezi dvěma auty, jež jsou nazírány pohledem jednoho z řidičů. Přistoupil ke zpracování osobitým způsobem. Celkem za šestnáct dní natočil spolu se štábem a dokonalým technickým vybavením celý film. Tato krátká lhůta však nijak neubrala na uměleckém vyznění. ‚Pracovali jsme všichni společně. Celý film byl nakreslen na zdech mého hotelového pokoje, všechny základní akce jakoby z pohledu letícího ptáka. A pak jsme tvořili přímo ‚na place‘, spíš než podle napsaného scénáře,‘ říká Steven Spielberg. (...) Ještě před oceněním v Avoriaz probíhaly v odborném tisku diskuse o tomto filmu, především z hlediska žánru a interpretace myšlenky. Názory byly velmi rozdílné. Ze všech však vyznívala základní teze, že jde o fantastickou symboliku dnešního světa, zpracovanou prvky filmového horroru.“ [3]

V článku s příznačným názvem *Filmující děti z Filmu a doby z října 1977* byl Spielberg zmíněn jako jeden ze zástupců mladé filmařské generace:

„Je zajímavé, že Spielberg o svých vlastních filmech (*Sugerlandský expres*, *Duel*, *Čelisti*) přiznává, že postrádají stylovou jednotu a tím jen potvrzuje kritická slova některých soudců soudobého amerického filmu, kteří vytýkají mladým tvůrcům chladný režijní ekvilibristus a nezájem o osobitý formální projev. Dodejme, že tento názor se týká spíše početné řady B-, či C-filmů současné hollywoodské produkce, nikoli jejich vrcholů.“ [4]

Jen zcela výjimečně se Spielbergovo jméno objevilo na stránkách *Rudého práva*, jako se tomu stalo **7. prosince 1977:**

„STEVEN SPIELBERG, autor hororu *Čelisti*, obrátil nyní svou pozornost do kosmu. Připravuje snímek *Blízká setkání třetího druhu*, vědeckofantastický příběh o nepoznaných létajících předmětech a objektech. Hlavní roli vytváří někdejší spoluzakladatel takzvané francouzské nové vlny režisér François Truffaut.“ [5]

Hollywoodský pohádkář

4. dubna 1980: československá kinopremiéra *Blízkých setkání třetího druhu* (1977). Film byl promítán také ze 70mm kopie.

V roce **1980** vyšel třetí díl monografie *Panoráma: sborník filmových teoretických statí*, obsahující kapitolu věnovanou americké kinematografii sedmdesátých let:

„(...) nejmladší a nejryzejší neokonzervativec z celé skupiny, který po hrané prvotině *Expres do Sugarlandu*, kde zachytil rozkolísanost a nejistotu v lůně společnosti, zabočil do oblasti zábavy *Čelistmi* a *Blízkými setkáními třetího druhu* (...)“ [6]

Zda se československými kiny promítajícími *Čelisti* skutečně rozléhal smích, je otázkou pro pamětníky (*Film a doba*, **leden 1983**):

„Zatímco při šerosvitných plážových scénách, plných stínových efektů a zvukových montáží, naskakuje lidem husí kůže, kulminující žralokova konzumace lidské posádky vyvolává salvy smíchu.“ [7]

Nové krvi amerického filmu se ve *Filmu a době* z **března 1983** věnoval také Zdeněk Zaoral:

„V první polovině uplynulého desetiletí měli čerství absolventi filmových škol otevřené dveře do velkých studií – ve značné míře se na ‚restauraci filmového byznysu‘ podíleli právě mladí talentovaní a vzdělaní režiséři (George Lucas, Martin Scorsese, Steven Spielberg), kteří rychle zapomněli na své někdejší tvůrčí ambice a začali se předhánět ve vydělávání peněz.“ [8]

Směr, kterým se ubírala Spielbergova filmografie, zjevně nepotěšil Vladimíra Baskalova (*Film a doba*, **červen 1984**):

„Na počátku 70. let režíroval Steven Spielberg dva pokrokově zaměřené filmy: *Duel* a *Sugarlandský expres*, vyprávějící o totálním násilí, jež zachvátilo zemi. Ale už v

polovině minulého desetiletí ‚změnil dres‘. (...) Před diváky vystávají apokalyptické obrazy bojů v jiných světech a na jiných planetách, ale mimoděk navozují myšlenku o nevyhnutelnosti války – na Zemi, ve vesmíru, války na obranu ‚civilizace‘ proti těm, kdo na ni útočí.“ [9]

Takto pochvalně se o Spielbergovi v souvislosti s *E. T. – Mimoszemšťanem* naopak rozepsal Jiří Tvrzník (*Kino*, **24. července 1984**):

„Už na minulých snímcích Stevena Spielberga jsme se přesvědčili o jeho schopnosti bezpečné rozpoznávat, co – na Západě – chce a co potřebuje filmový obchod. Ví, že dnes člověka stále častěji vzrušují tajemství nepoznaného Vesmíru. (...) Režisér Spielberg je pak tím podivuhodným alchymistou, jehož obchodní duch spojený s mimořádnou představivostí a nadáním se realizuje do uměleckých vizí, které si získají diváky a tedy i filmové podnikatele. Neboť Spielberg pronikl do umění mixáže napětí a sentimentality. Zná ony přísady tušeného a dovede je dávkovat stejně zručně a stejně citlivě, jako kuchařský mistr dávkuje koření.“ [10]

Důkazem, že se ze Spielberga začínal stávat pojem, budiž proniknutí jeho jména do recenze pohádky *O statečném kováři* (1983) ve *Scéně* (**13. srpna 1984**):

„Situací, kdy se Matějovy jitrnice promění v hady, by nepohrdl Steven Spielberg či jiní tvůrci otřesných dramát, které spíše vyjadřují úzkostný pocit v současné civilizaci.“ [11]

Únor 1985: československá kinopremiéra filmu *E. T. – Mimoszemšťan* (1982). Uváděna byla 70mm dabovaná kopie a 35mm kopie titulkovaná.

Mírové poselství v *E. T. – Mimoszemšťanovi* našel Jan Foll (*Film a doba*, **červenec 1985**):

„Spielbergova pohádka s přesně nadávkovanou příměsí sentimentu a sofistického humoru, jež zároveň dovedně osciluje mezi spektakulární pouťovostí a hlubokou poetičností, nás tedy vrací do oázy nevinných dětských her. V podtextu tohoto příběhu lze tušit tvůrcovo přání, aby i rozporuplný současný svět jednou dospěl k důvěřivé hravosti a k vzájemné toleranci na Zemi i v kosmu...“ [12]

Srpen 1985: československá kinopremiéra filmu *Dobyvatelé ztracené archy* (1981). Uváděna byla česky dabovaná kopie (režii dabingu měl na starosti Zdenek Sirový).

Přestože měl na svém kontě i drama, thriller nebo komedii, byl u nás Spielberg poměrně jednoznačně zaškatulkován mezi tvůrce sci-fi a fantasy:

„NACHOVÁ BARVA je název filmu, který podle stejnojmenného románu Alice Walkerové, poctěného Pulitzerovou cenou, natáčí americký režisér Steven Spielberg. Tvůrce science fiction a báchorečných příběhů (*Blízká setkání třetího druhu*, *E. T. – Mimoszemšťan*) se tentokrát zaměřuje na prozaičtější příběh.“ [13] (*Kino*, **3. září 1985**)

„Miloš Macourek a Václav Vorlíček na *Rumburakovi* ukázali, že člověk nemusí být zrovna Steven Spielberg, aby dokázal udělat moderní pohádku.“ [14] (*Filmové aktuality*, **březen 1986**)

„*The Color Purple* je rovněž svým způsobem výjimečný. Jednak tím, že jeho režisér Steven Spielberg, doposud známý jako tvůrce filmů dychtících po atraktivitě, natočil tentokrát normální lidský příběh. Za druhé tím, jak autoři přenesli na filmové plátno román Alice Walkerové, zabírající široký časový úsek života černošské rodiny. Přitom Spielberg vypráví celý příběh jakýmsi poměrně střídmým způsobem, kterým však důsledně sleduje děj.“ [15] (*Scéna*, **15. června 1987**)

Leden 1988: obnovená premiéra *Čelistí*.

Název textu *V hlavní roli příšery a monstra* v časopise *Kino* dával velkou naději, že v něm narazíte minimálně na jednu zmínku o Spielbergovi (**24. května 1988**):

„Jako první si stereotyp (...) schématu nebezpečných kreatur uvědomil Steven Spielberg. Nejprve vytvořil velkovýpravnou podívanou *Blízká setkání třetího druhu* (1977) a poté *E. T. – Mimoszemšťan* (1982), ošklivého mimoszemšťánka, který na lidi neútočí, ale naopak se před nimi schovává a bojí se jich.“ [16]

Do takřka psychoanalytického rozboru Spielbergovy tvorby se ve *Filmu a době* ze **srpna 1988** pustil Jiří Houdek:

„Steven Spielberg využívá pohádky pro dospělé k vysvobozování iracionálního strachu a nahromaděné agrese z podvědomí publika a konkretizuje je do podoby vraždícího

nákladáku či žraloka, se kterými se lze vypořádat, mimozemšťanů, se kterými je možno přátelsky komunikovat, a archy či kamenů Sankary, které lze využít a usměrnit, jako je usměrňuje on sám pevnými zákony dobrodružného žánru. Spielberg volí hru jako metodu a spolu s humorem ji používá jako šidítka pro dospělý intelekt, stydlící se přijímat prosté poselství pohádky: tak paradoxně dětská činnost – hra – pomáhá akceptovat pohádku a pocítit převahu nad temnými stránkami osobností: to skryté a tedy hrozné proměňuje v pouhé hemžení masek, plouhajících se za jasného večera po hlavní ulici (*E. T. – Mimozemšťan*).“ [17]

Žebříček nejnavštěvovanějších amerických filmů v Československých kinech během let 1973 až 1987, na jehož prvních třech místech bychom našli snímky *E. T. – Mimozemšťan* (2 572 758 diváků), *Čelisti* (2 162 339 diváků) a *Dobyvatelé ztracené archy* (1 893 168 diváků), doplnil Aleš Danielis tímto komentářem (*Film a doba*, **říjen 1989**):

„Na rozdíl od jiných kinematografií neprojevují čeští diváci ve vztahu k americké vyhraněné žánrové preference, ale svou pozornost rozdělují po celém žánrovém spektru (ne však směrem k nežánrovým filmům). Není ani třeba lamentovat nad úrovní dotyčných filmů, které v některých případech zakládají svůj komerční úspěch i na výrazové nebo obsahové objektivnosti. Zastavme se nejprve u poměrně pestrého zastoupení tvůrců. V počtu diváků s převahou vítězí Steven Spielberg.“ [18]

Listopad 1989: československá kinopremiéra filmu *Indiana Jones a Chrám zkázy* (1984). Uváděna byla dabovaná kopie na standardním formátu a 70mm titulovaná kopie.

Melodrama *Navždy* (1989) u nás – stejně jako *Sugarlandský expres*, válečná komedie *1941* (1979) a dramata *Purpurová barva* (1985) a *Říše slunce* (1987) – neběželo. Představu o něm si diváci mohli vytvořit na základě této noticky (*Scéna*, **16. května 1990**):

„ALWAYS (Vždycky – Steven Spielberg po komerčním úspěchu třetích dobrodružství Indiány Jonese natočil problematický remake Flemingova snímku *A Guy Named Joe* (1943). Spencera Tracyho a Irene Dunnneovou nahradil Richard Dreyfuss a Holly Hunterová. Zbyl romanticky duchařský příběh mrtvého pilota, který ovlivňuje osudy živých...“ [19]

Netřeba představovat

S neobyčejně nepodařeným britským superhrdinským filmem *Supergirl* (1984) by dnes Spielberga zřejmě dával dohromady málokdo. V roce 1990 nicméně nebylo mnoho jiných amerických režisérů, jejichž jméno by si čtenář okamžitě spojil s určitým žánrem nebo typem filmů (*Scéna*, **26. dubna 1991**):

„Někde jsem slyšel, že kdyby tenhle film natočil George Lucas (tvůrce *Star Wars*) nebo Steven Spielberg (netřeba představovat), publikum by vidělo okouzlující pohádku s příchutí sympatického kýče, kouzla i parodizujících prvků namířených proti žánrové konvenci i proti světu představovanému na plátně. Jisté je, že Szwarcovi chybí představivost a nadhled výše jmenovaných. Spielberg i Lucas totiž natáčejí své filmy srdcem, a to se bohužel o Szwarcovi a jeho *Supergirl* říci nedá. Tenhle film je jen řemeslo. A jestli by to Spielberg natočil lip? Nevím. Spielberg by tohle totiž nikdy nереžíroval.“ [20]

10. ledna 1992: československá kinopremiéra filmu *Indiana Jones a Poslední křížová výprava* (1989), uváděna byla dabovaná verze (opět v režii Zdenka Sirového).

10. dubna 1992: československá kinopremiéra filmu *Hook* (1991) s českým dabingem.

Hook, zahraničními kritiky zřejmě nejhůře přijatý Spielbergův film, se Renatě Jarošové líbil (*Scéna*, **24. dubna 1992**):

„Steven Spielberg je jedním z mála filmařů, kteří dokáží své klukovské představy a nápady přenést na filmové plátno beze zbytku. Jeho nadšení neoslabí ani tuny techniky, ani nutné zprostředkování obrovským štábem cizích lidí.“ [21]

Červenec 1992: na videokazetách vyšly s českým dabingem *Purpurová barva* (1985) a *Říše slunce* (1987).

Až po vzniku České republiky začali pražští studenti filmové vědy vydávat cinefilní časopis *Cinemapur*. Steven Spielberg na jeho stránkách nemohl chybět:

„Vedle filmu *1941* a druhého dílu *Indiany Jonese* je *Hook* zřejmě nejméně úspěšným (což neznamena propadákovým) Spielbergovým opusem, jak u diváků, tak u většiny kritiků. Zdá se, že docela nesplnil očekávání spojována se Spielbergovými filmy. U nás

mohl být pocit rozčarování ještě silnější, protože zde nebyla uváděna režisérova vážnější a subtilnější díla.“ [22]

Poznámky:

[1] O tři roky starší *Duel* vznikl původně pro televizi.

[2] Z reflexe filmu *Sugarlandský expres*. -mp- *Film a doba* 1975, r. 21, č. 7, s. 410.

[3] Merhaut, Václav, Fantastický souboj. *Kino* 1977, r. 32, č. 13 (28. 6.), s. 5.

[4] Filmující děti. *Film a doba* 1977, r. 23, č. 10, s. 595.

[5] Filmové střípky. *Rudé právo* 1977, r. 58, č. 289 (7. 12.), s. 5.

[6] Oliva, Ljubomír, Film Spojených států v sedmdesátých letech. *Panoráma: sborník filmových teoretických statí* 1980, č. 3, s. 85.

[7] Jiří Dvořák píše o *Čelistech*. Dvořák, Jiří, Filmy v řadách. *Film a doba* 1983, r. 29, č. 1, s. 33.

[8] Zaoral, Zdeněk, Mimo systém. Poznámky k novému americkému Nezávislému filmu. *Film a doba* 1983, r. 29, č. 3, s. 152-153.

[9] Baskalov, Vladimír, V epicentru ideového sporu. Filmové plátno a ideologický boj. *Film a doba* 1984, r. 30, č. 6, s. 334.

[10] Tvrzník, J., E. T. – Mimoszemšťan. *Kino* 1984, r. 39, č. 15 (24. 7.), s. 11.

[11] Z recenze pohádky *O statečném kováři*. Mlíkovský, Martin, Falešné tóny v kovářově popěvku. *Scéna* 1984, r. 9, č. 16 (13. 8.), s. 5.

[12] Foll, Jan, Spielbergova pohádka o potřebě dorozumění. *Film a doba* 1985, r. 31, č. 7, s. 399.

[13] Kino a svět. *Kino* 1985, r. 40, č. 18 (3. 9.), s. 12.

[14] *Filmové aktuality* 1986, č. 9, s. 153.

- [15] Hanuš, Josef, Hledání ztraceného syna anebo co jsem viděl na FESTU. *Scéna* 1987, r. 12, č. 11 (15. 6.), s. 6.
- [16] Šmídmajer, Miloslav, V hlavní roli příšery a monstra. *Kino* 1988, r. 43, č. 11 (24. 5.), s. 14.
- [17] Houdek, Jiří, Různorodost talentu. *Film a doba* 1988, r. 34, č. 8, s. 450.
- [18] Film a divák. Nové světy. *Film a doba* 1989, r. 35, č. 10, s. 557.
- [19] Filmové premiéry ve světě. *Scéna* 1990, r. 15, č. 10 (16. 5.), s. 15.
- [20] Z recenze na VHS vycházejícího filmu *Supergirl* (1984). Kolář, Pavel, Supersestřenice v akci. *Scéna* 1991, r. 16, č. 9 (26. 4.), s. 9.
- [21] Z recenze filmu *Hook*. Jarošová, Renata, Hook. *Kinorevue* 1992, r. 2, č. 9 (24. 4.), s. 3.
- [22] Coufalová, Pavlína, Spielberg doPanoval? *Cinemapur* 1993, r. 1, č. 3, s. 11.